

A Rákóczi-szabadságharc az angol és itáliai propagandában

Jelige: Közvélemény

A spanyol örökösödési háborúval párhuzamosan zajló Rákóczi-szabadságharc Európa szerte megmozgatta a nyilvánosság színtereit. Itt elsősorban a korabeli nyomtatott sajtótermékekre kell gondolnunk, amelyek legfőképp propagandisztikus céllal készültek, s így a tényleges tájékoztatás szándéka sokszor háttérbe szorult.

A XVIII. század eleji közvélemény, nyilvánosság és propaganda modellje az előző században lezajlott eseményekről szóló röpiratokból és pamfletekből bontakozott ki. A Wesselényi-összeesküvés és a Thököly-felkelés, melyek a Habsburg-ház legitimitását támadták, amellyel a korabeli közvéleményt formálni akarták, mind a Királyságban, mind nemzetközi szinten. A Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatban keletkezett külföldi nyomtatványok – legyenek azok röpiratok, pamfletek vagy sajtótermékek – mindegyike megemlíti az előző század mozgalmait. Ugyanis ezeket az eseményeket kivétel nélkül a szabadságharc előfutárainak tekintették, ahogyan azt Daniel Defoe *The Weekly Review* című lapjában is olvashatjuk, amikor a XVII. század végi függetlenségi harcokkal foglalkozik, kiemelve Thökölynek a törökökkel való kollaborálását. Ugyanez a gondolat jelenik meg az osztrák propagandában is, amelyben Thököly a „keresztény Európa” árulójaként jelenik meg, mozgalmát pedig a Rákóczi-szabadságharc francia irányultságával állítják párhuzamba.¹ Köpeczi Béla könyvében három német nyelvű kiadvány segítségével mutatja be ezt az érvelést.² Az angol és a német nyelvű nyomtatott sajtón kívül a franciát is tárgyalja művében, az utóbbiakban a törökökkel való szövetség felelősségét az osztrák uralkodóra hárítják azzal az érveléssel, hogy „I. Ferdinánd magyar területekről mondott le a törökök javára”.³

A XVII. századi nyilvánosságot és propagandisztikus módszereket R. Várkonyi Ágnes és Köpeczi Béla alapvető kutatásai nyomán⁴ G. Etényi Nóra vizsgálta, leginkább a Német-római Birodalomból hozott példákkal illusztrálva. A korabeli politika propagandisztikus eszköztárával pedig Bene Sándor foglalkozott behatóbban.

¹ Köpeczi Béla *A Rákóczi-szabadságharc és Európa. A kor külföldi politikai irodalma a magyar felkelésről* című tanulmányában olvashatunk még hasonló tartalmú röplapokról. In: *Függetlenség és haladás. Politikai gondolkodás a régi magyar függetlenségi harcok századaiban*. Budapest, 1977. 141.

² 1704-ben két nyomtatvány is megjelent ezzel kapcsolatban: egy udvari tanácsos által írt *Malcontente Fürst Ragotzky in Ungarn* és egy másik kiadónál megjelent *Die Zeit-Curieuse Staats Bilanz* című kiadványok, mindegyik Kölnben kelt. A harmadik példa Johannes Benaglia-tól származó *Historische kurtze Beschreibung* című bécsi munka. Uo. 141-142.

³ A Köpeczi által felhozott francia példa az 1704 végén megjelent *Mémoire en forme de manifeste* című kiadvány. Uo. 150.

⁴ Egyebek mellett: R. Várkonyi Ágnes: *A tájékoztatás hatalma*. In: *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Szerk.: Petercsák Tivadar, Berecz Mátyás. Eger, 1997. 9-30. Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc a külföldi közvéleményben*. In: *Magyar Könyvszemle* 97. évf. 1981. 1-2. sz. 16-22.

G. Etényi Nóra *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*⁵ címmel megjelent monográfiájának szerint: míg a közvélemény a század elején pusztán egy szűk körre korlátozódott, a XVIII. századhoz közeledve egyre szélesebben érintette a társadalmat. Ez a tágulás maga után vonta a hírek egyre gyorsabb áradatát, amelyek elsősorban gazdasági, politikai (az egyes csatákról, háborúkról szóló beszámolók), vallási és társadalmi témákat dolgoztak fel.⁶ Az európai hatalmak nem hagyhatták figyelmen kívül a politika és a nyilvánosság színterének ilyesfajta változását: „[a] nyilvánosság szerepe nőtt, megszűnt a hatalomgyakorlás titka, egyre nagyobb lett az értő és a befolyásolandó közönség is.”⁷ A korabeli propaganda hatalmára már egy 1642-es angol pamflet is felhívja a figyelmet, melynek rézmetszetét Wenceslaus Hollar cseh művész készítette.⁸ A pamflet alján a 'Viator' és 'Opinio' párbeszéde olvasható, amely a metszeten látható jelenetet magyarázza. Az illusztráció közepén lévő fán bekötött szemmel ülő hölgy testesíti meg *Opinio* személyét, körülötte pamfletek és röpiratok, ölében egy földgömb látható, bal karján egy kaméleon hever, míg jobb kezében egy pálcát tart. A fa tövében két alak áll, az egyik egy udvari bolond, aki éppen öntözi azt, a másik figura egy udvaronc, aki beszél. A pamflet célzata egyszerű és tiszta, mint ahogy abban olvasható: *Opinio*, aki a világot befolyásolja, Bábel tornyát viseli fején, jelezve ezzel, hogy zavart kelt; a karján lévő kaméleon színváltásaival az egyes információk manipulálhatóságát jelzi. A röpiratokkal és pamfletekkel tarkított fát öntöző bolond személyében pedig a befolyásolható és irányítható közönséget vélhetjük felfedezni, amely továbbítja a híreket más rétegeknek.⁹ Ez a példa tökéletesen jelzi, hogy Angliában már ekkor felismerték a szavak erejét és ezáltal tudatosan törekedtek a közvélemény formálására a gondosan kiválogatott és az óvatosan megfogalmazott információk által.

A században zajló török ellenes háborúk, majd az 1701-ben elkezdődő spanyol örökösödési háború kapcsán a Magyar Királyság is helyet kapott a pamfletek, röpiratok és újságok lapjain. Ezzel alátámasztva azt, hogy a magyar események befolyásoló tényezőkké váltak az európai porondon, valamint azt, hogy ekkor már létezett egyfajta nemzetközi nyilvánosság is. G. Etényi Nóra a császári propaganda életre hívását pedig pontosan ennek a

⁵ Budapest, 2003.

⁶ Ezt mi sem mutatja jobban, mint Defoe lapjának elnevezése, amely elsősorban a franciákkal zajló háborúról hivatott tájékoztatni: *The Weekly Review of the Affairs of France*.

⁷ G. Etényi Nóra: *Európai nyilvánosság és magyar politika. 17. század végi törekvések a magyar rendi politika megismertetésére*. In: *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai* I. Szerk.: Jankovics József, Nyerges Judit. Budapest, 2004. 44.

⁸ *The World is Ruled & Governed by Opinion*, 1642. British Printed Images to 1700: <http://www.bpi1700.org.uk/jsp/displayRecord.jsp?workKey=91&image=91739>

⁹ Minderre a pamfleten olvasható párbeszéd tartalma utal.

jelenségnek a feltűnésével indokolja.¹⁰ A híráradat miatt egyre több információ – legyen az pletyka, hamis adat vagy épp ellenkezőleg igazság – jutott el a nyilvánossághoz, amit a hatalomnak valamilyen formában kontrollálnia kellett. Erre szolgáltatott megoldást a cenzúra, valamint a helyi hatalom törekvéseit szolgáló röpiratok, pamfletek és újságok tömkelegei.¹¹ Meg kell jegyezni azt, hogy mindegyik nyomtatvány célja a társadalom megfelelő információkkal való ellátása volt, mint ahogyan azt Defoe is írja lapjának bevezetésében: „Ez a lap egy nagyon széleskörű és hasznos elgondolásnak az alapja, amely, ha megfelelő támogatásra talál, a legfelsőbb engedéllyel, talán hozzájárul ahhoz, hogy Európa ügyeit egy tisztább megvilágításban lássuk, valamint hogy megakadályozza a különböző kétes beszámolók létrejöttét és utcai firkászaink elfogult megjegyzéseit, akik naponta és havonta szórakoztatják az emberiséget a nagy győzelmek történeteivel, amikor legyőzték minket, s csodákkal, amikor mi győztünk. Az ellentmondásos és felelőtlen történetek sokasága, amelyeknek leginkább az eredménye az, hogy az ember téves dolgokat tudott meg, és a nemzetek híztelegetek, hogy higgyék el az ostobaságot és az ellentmondást.”¹²

Egy másik könyvében, a *Pamflet és politikában*¹³ a Wesselényi- és a Thököly-féle összeesküvéseket feldolgozó különböző német nyomtatványokat mutatja be, ezen kívül kitér a röplapok, pamfletek és újságok keletkezésének történetére, fejlődésére, valamint tárgyalja az illusztrált nyomtatványok fontosságát is. Az utóbbival kapcsolatban kiemeli a különféle szimbólumok szerepét is, amelyek a metszeten megjelenve hatottak a társadalom azon rétegeire, akik nem tudtak olvasni. Felhívja a figyelmet arra is, hogy az illusztrált röplapok elsődleges céljából – rövid, de tömör írások – kifolyólag ugyan könnyebbé vált az értelmezésük, de ezáltal felgyorsították a véleményalkotás folyamatát, tehát fennállt az elhamarkodottan kialakított nézőpont veszélye.

G. Etényi Nóra *A Rákóczi-szabadságharc a német nyomtatott sajtóban* című tanulmányában egy 1704-es német nyelvű pamfleten és hetilapokon keresztül mutatja be a szabadságharc fontosságát az akkori háborús események között, amelynek „hírei az európai

¹⁰ I. m. 2004. 41-62.

¹¹ G. Etényi Nóra: *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*. Budapest, 2003. 31-45.

¹² „This Paper is the Foundation of a very large and useful Design, which, if it meet with suitable Encouragement, Permissa Superiorum, may contribute to Setting the Affairs of Europe in a Clearer Light, and to prevent the various uncertain Accounts, and the Partial Reflections of our Street-Scriblers, who Daily and Monthly Amuse Mankind with Stories of Great Victories, when we are Beaten, Miracles when we Conquer, and a Multitude of Unaccountable and Inconsistent Stories, which have at least this Effect, that People are possest whith wrong Notions of Things, and Nations Wheedled to believe Nonsense and Contraduction.” The Weekly Review. 1704. febr. 19. 1.

¹³ G. Etényi Nóra: *Pamflet és politika. A hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában*. Budapest, 2009.

nagypolitikai kérdéseként voltak jelen”.¹⁴ A lapokat két csoportra osztotta, aszerint, melyeket szánták a társadalom magasabb, műveltebb rétegének, és melyeket a „köznépnek”. Az előbbiek számára nyomtatott lapok a szabadságharcot, mint „az európai hatalmi politika tényezőjeként” állították be, míg az utóbbiaknak szolgáltatott sajtóban a hadieseményekről lehetett olvasni.¹⁵ A jobb megértést a különféle metszetekkel gazdagított pamfletek segítették azoknak, akik nem tudtak olvasni.

A nyomtatványok előszeretettel hozták szóba Wesselényi Ferenc és Thököly Imre által vezetett mozgalmakat, mint a Rákóczi-szabadságharc előzményeit. Egy másik ilyen közkedvelt toposz a török orientáció volt, amelyet Thököly nevével fémjeleztek, s ezt a Rákóczi-féle franciabarátság mellett is megemlítették. G. Etényi Nóra utal a császári propaganda érvrendszerére is, amely leginkább államelméleti fogalmakra épült, ahogyan ezt a következő fejezetben ismertetett forrás is alátámasztja.¹⁶ A német nyelvű sajtóval Köpeczi Béla is foglalkozott, a már fentebb említett tanulmányában.¹⁷ A példaként felhozott röpiratokban, például a *Malcontante Für Ragotzky in Ungarn* című kiáltványban Thököly és hívei úgy jelennek meg, mint a „keresztény Európa” árulói. A *Thököly-felkelés az európai közvéleményben* című könyvében pontosan a török és a francia orientáció lehetőségeit tárgyalja.¹⁸

A politikai propaganda elméleti vizsgálatát Bene Sándor végezte el *Theatrum Politicum* című művében.¹⁹ A közvélemény befolyásolását, annak eszközeit és tényezőit tárgyalja; kitér a társadalomban betöltött szerepére, valamint arra, hogy kikre korlátozódott. Ennek megfelelően a közvélemény egy adott vezető társadalmi réteg véleménye, amire befolyással bír a politikai propaganda. Ez azonban nem állandó, ugyanis minden korban és országban megvan a saját társadalmi összetétele, így több közvélemény létezik egymás mellett. Ahogyan G. Etényi Nóra, ő is kitér a XVII. századnak azon tényezőire, amelyek hatással voltak erre az összetételre, mint például az írni-olvasni tudók száma, nyomtatott könyvek megjelenése vagy a postahálózatok kifejlődése. Ezek ugyanis az információáramlás gyorsaságát és befogadását is befolyásolták. Bene Sándor is két féle nyomtatványt különböztet meg: az egyik az

¹⁴ G. Etényi Nóra: *A Rákóczi-szabadságharc a német nyomtatott sajtóban*. In: *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703-1711* (v novsom priblíženi). Rákóczi-szabadságharc 1703-1711 (újabb megközelítésben). Szerk.: Peter Kónya. Presov, 2005. 236.

¹⁵ I. m. 239.

¹⁶ További példákkal szolgál még a *Pamflet és politika : a hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában* és Horn Ildikóval közösen szerkesztett *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai* című könyveiben.

¹⁷ Köpeczi: i. m. 1977. 84.

¹⁸ Köpeczi Béla: „Magyarország keresztény ellensége”. *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*. Budapest, 1976.

¹⁹ Bene Sándor: *Theatrum Politicum*. Debrecen 1999.

alacsonyabb társadalmi rétegekhez szolt, érzelmeikre, szenvedélyeikre és indulataikra összpontosítva, míg a másik az értelmiségiebb, műveltebb rétegeket szándékozott elérni racionális és észérveket felhasználva.²⁰ Egy másik tanulmányában ennek a formáját és terét vizsgálja, ebben a korabeli nyomtatványok keletkezésének okairól és a különféle politikai nyelvek használatáról olvashatunk.²¹ A fogalom történetéről szóló legfőképpen az angol illetve német nyelvű szakirodalom áttekintése után, a történeti és az irodalomtörténeti kutatások témáit ismerteti. A tanulmány elején tárgyalt szakirodalommal és saját következtetésével a kora újkori politikai indíttatású nyomtatványok szövegeinek értelmezésében segít. Ennek megfelelően a politikát, mint tudományos diskurzust boncolgatja és vizsgálja meg a korabeli közvélemény képességét egy adott szöveg – legyen az politikai, irodalmi vagy művészi írás – értelmezésére. Felhívja a figyelmet arra is, hogy egyes szavak fogalomváltozáson mentek keresztül, ez esetben a legjobb példa a „közvélemény”, amelynek mai értelmezését nem szerencsés alkalmazni a XVII-XVIII. század emberének álláspontjára.

Jelen dolgozat célja elsősorban egy, a hazai szakirodalomban eddig csak említésként feltüntetett olasz nyelvű röpirat bemutatása, majd a már kevésbé ismeretlen Daniel Defoe által szerkesztett angol nyelvű hírlap néhány érdekességének kiemelése. Ezek előtt azonban szükségeszerű röviden ismertetnem a forrásokkal foglalkozó szakirodalmat is.

Az olasz nyelvű röpiratot először Csontos István az 1891. évi Magyar Könyvszemlében megjelent műve említette, amelyben a velencei könyvtárban található magyar vonatkozású nyomtatványokat ismerteti.²² Ezt követi Márki Sándor II. Rákóczi Ferenc című műve, amelyben hivatkozik a röpiratra, de arról csak ennyit írt: „Az alkudozások megszakításának hatása alatt jelent meg, (...) amely gyalázza Rákóczit s azt bizonygatja, hogy az ajánlott békét el kell fogadni”.²³ Ugyanitt utal egy olasz professzor, Carlo Malagola tanulmányára, amely szintén ugyanabban az évben jelent meg a Deutsche Revue német folyóiratban és szintén csak utalásként említi meg a röpiratot.²⁴ A nyomtatvány egyik érdekessége, hogy a Királyság történetében addig a magyar trónon uralkodott Habsburg királyok pozitív szerepének

²⁰ I. m. 67-93.

²¹ Bene Sándor: Politikai nyilvánosságmodellek és politikai diskurzustípusok a kora újkori Magyarországon (Javaslat egy kutatási programra). In: Hatalom és kultúra. Bp., 2004. 9-35.

²² Csontos István: *A velencei Szent Márkról nevezett könyvtár magyar vonatkozású nyomtatványai*. In: Magyar Könyvszemle 16. évf. 1-2. 1891. 151-158. A ma már Biblioteca Nazionale Marciana Venezia nevet viselő könyvtár katalógusa szerint valóban megtalálható ott is a röpirat. (<http://polovea.sebina.it/SebinaOpac/Opac?action=inventory&bib=VEABM@Nazionale%20Marciana&docID=0> 2012-12-19)

²³ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1907. I. Köt. 328.

²⁴ Carlo Malagola: *Franz II. Rákóczy und der ungarische Aufstand. Nach den Urkunden des venezianischen Archivs*. In: Deutsche Revue. Szerk.: Richard Fischer. Leipzig, 1907/23. 96. (<http://archive.org/stream/deutscherevueei03unkngoog#page/n9/mode/1up> 2012-12-18)

alátámasztásaként az egyes években keletkezett, a szerző által csak mint a *Királyság Évkönyvei* címen említett, forrásokat használt fel.

Ezzel szemben a *The Weekly Review*-ről jóval több információt találhatunk a hazai szakirodalomban. Köpeczi Béla *Az angol hírsajtó a Rákóczi-szabadságharcról* című munkájában foglalkozik az említett lappal, emellett a *The Post-Boy*, *The Daily Courant*, *The Post-Man*, *Flying Post* és további londoni lapok írásait is megemlíti, amelyek foglalkoztak a szabadságharccal.²⁵ Ezen kívül András László *A The Weekly Reviews Magyarországról* című fejezetben olvashatók Defoe hírlapjának egyes számai magyar nyelven.²⁶ A hírlap 1704. február 19-i és az 1705. február 24-i számai facsimile formában is elérhetőek a Google Books online könyvtárában.

Intő manifestum az 1704. évi Rákóczi Ferenc felkelésében résztvevő felbuzdított magyarok számára

A bécsi udvarban tevékenykedő államférfiak, különféle tervekkel látták el császárukat, melyek célja a felkelés mihamarabbi felszámolása volt. Amint már azt Jászay Magda és Köpeczi Béla is megállapították műveikben, hogy a császári tanácsadók között nagy számmal fordultak elő Itáliából származó férfiak.²⁷ Számunkra nemcsak ez a fontos, hanem az a forrás, amellyel mindketten foglalkoztak a már említett műveikben.²⁸ A szerző és dátum nélkül megjelent nyomtatványt Köpeczi Béla az 1706. évi nagyszombati béketárgyalások előttire datálta. Mindketten úgy vélték, hogy a szerző egy egyházi együkben jártas, a császári udvarban élő itáliai származású férfi lehetett. Nem szándékozom részletesen ismertetni ezt a művet, ezt már megtette az említett két szerző, célom ezzel és az első fejezet végén említett röpirat bemutatásával bővíteni a császárhű írások repertóriumát a felkeléssel kapcsolatban.

Az olasz nyelvű röpirat keletkezésének idejét illetően többet tudunk, mint a szerzőjéről és keletkezési helyéről, amelyek tisztázatlanok. A már említett Márki Sándor művében a röpirat keletkezésének idejét az alkudozások megszakításának – amely az 1706. évi nagyszombati tárgyalás berekesztésével, július 22-én történt – idejére datálta, azonban a nyomtatvány ötödik

²⁵ Uo.

²⁶ . 1704. szeptember 2-i számtól a december 5-i számig András László: *A Weekly Reviews Magyarországról*. In: Szerk.: Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. Budapest, 1970. 75-189.

²⁷ Köpeczi Béla: *Olasz írók Magyarországról a XVIII. század elején*. Magyar Könyvszemle 115. évf. 1999/2. 173-185. Jászay Magda: *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*. Bp., 1982. 296-315. Uő: *Olasz beszámoló a Rákóczi-szabadságharcról*. In: *A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV-XVIII. századi Magyarországról*. Budapest, 1996. 274-281.

²⁸ *L'idea delle ribellione nel Regno di Ungheria sotto Francesco Ragozzi. Cominciata dell'anno 1700*. App. H. 2397.

lapján a szerző I. Józsefről jövő időben ír, mint az apját, I. Lipótot a trónon követő fiúról.²⁹ Ebből az következik, hogy Márki állításával ellentétben a röpirat még 1706, talán 1705 előtt keletkezett, amikor még Lipót volt az uralkodó.

A szerző a röpirat címében szólítja fel a Rákóczi-szabadságharcban résztvevőket, hogy „kellő megbánást tanúsítsanak Törvényes Királyuk felé”.³⁰ A röpirat hűen tükrözi a klasszikus császárpárti állásfoglalást az eseménnyel kapcsolatban. A hat lapnyi terjedelmű írás az elején ismerteti a felkelés okait, amelyek kimerülnek a Magyar Királyság szabadságának kivívásában, a már jól ismert sérelmeket pedig nem említi. A felségárulás vádjával börtönbe került Rákóczi a „veleszületett gonoszságától” vezérelve szabadult ki a „Haza Ősi Szabadságának” elérése érdekében és bízta a magyar embereket arra, hogy lázadjanak fel törvényes királyuk ellen.³¹ Majd azzal folytatja, hogy mivel nem tudja megszerezni a Királyság Szent Koronáját, így azt kiszolgáltatja az idegeneknek.³² A szerző a már jól megszokott módon utal Rákóczi felmenőjére, Thököly Imrére és próbál párhuzamot állítani a két felkelés között. A szerző a röpirat végén ezen is túlmegy: Rákóczi rebellis természetének gyökerét származásából eredezteti, mivel felmenői ugyanezt az utat kezdték meg, így nem volt kétséges, hogy Ő is követni fogja elődjait.³³ Ezek a párhuzamok - vagy például az egyes országrészek törököknek való kiszolgáltatása, vagy a romlásba való taszítás kérdése – összekapcsolják a múltbeli történeteket a jelenlevőkkel, és ezeken keresztül a szerző úgy mutatja be a magyarokat, mint akik sosem tanulnak hibáikból.

A korábbi felkelések vezetőit és Rákóczit viperához hasonlítja, amihez hasonlóan „mérget okádtak az Apostoli Magyar Királyságba”.³⁴ Később, magát a felkelést már a pestissel azonosítja.³⁵

A szerző értetlenül áll a történetek mellett, mivel a magyar főurak mindig hűségesen és engedelmesen szolgálták királyaikat, most viszont uralkodójuk ellen fordultak és regnálását semmissé nyilvánították. Emiatt ugyanúgy hibásak és „kárhozottak, mint a megbolondult

²⁹ „...Leopoldo Primo (...) le di cui Paterne Pedate con goni diligenza **seguirá** il Serenissimo Figlio, Giuseppe Primo Augusto Ré dell'Ungaria.” In: Manifesto Esortatorio alli Ungari Insitgati alla Rebellione da Francesco Rakoczy l'anno 1704. 5. RMK III. 4492.

³⁰ A röpirat teljes címe olaszul: *Manifesto Esortatorio alli Ungari Insitgati alla Rebellione da Francesco Rakoczy l'anno 1704. A tutti gl'Incoli dell'Inclito Regno dell'Ungaria incitati alla Rebellione di Francesco Rakoczy, saluberrima Resipiscenza verso il suo Legitimo Ré.*

³¹ *Manifesto Esortatorio* I.m. 2.

³² „Quando fra tanto, questo malcostellato/malcontento Rakoczy, che la Sacra Corona del Regno, ottenere non può, perfidamente la porta ai Forestieri...” I. m. 2.

³³ „...e sii concepito nell'Utero della ribelle Madre, e non poteva dubitare, che seguitará con ogni potualità le pedate de suoi Progenitori.”. i. m. 6.

³⁴ „...perché prima ancora simili Viperarum Genimina nel Apostolico Regno d'Ungaria havevano vomitato di già il suo veleno...” I. m. 3.

³⁵ „Quando la sua peste già quasi per tutto il Regno vá vagabondando...” I. m. 5.

Rákóczi”.³⁶ Kijelentését alá is támasztja a későbbiekben az előző fejezetben már említett forrásokat, kezdve II. Lajostól egészen I. József uralkodásáig.

Mi előtt ezt a forrást, mint „tanúbizonyságot” ismertetné, kitér természetesen a törökökkel való háborúkra, amelyek alatt állandó fenyegetettségben éltek a Magyar Királyság alattvalói és a török jelentette számukra a legnagyobb veszélyt, mivel szabadságuktól akarta megfosztani őket. A Habsburg uralkodók viszont védelmük alá helyezték a Királyságot, ennek ellenére nem minden alattvaló bizonyult hűségesnek, legfőképp a felkelések kitervelői nem. Rákóczi azzal, hogy kezébe vette a felkelés irányítását, a Habsburgok iránti háláját, vagyis hűségét hazudtolta meg. A szerző jogosan teszi fel azt a kérdést, hogy a királyság alattvalói mit profitáltak a hasonló álnok mozgalmakból? Hiszen a korábbi felkelések végig söpörtek a Királyságon, kirabolva és feldúlva azt; a magánérdekek túlságosan is nagy teret nyertek, így a többi alattvaló is azok martalékává vált. Mindig sikerült nekik kieszközölni különféle szerződéseket, amelyeket a haza szabadságának érdekében kötöttek meg, de valójában ezekkel céljuk a Korona javainak megszerzése volt. Ezek közül kiemeli az egyházi tizedet, amelyet szerint az ország bizonyos határain úgy vetettek ki, mint amelyet „a királyság többi alattvalójának kellett megfizetni, saját vagyonuk kárára”.³⁷ Ez valószínűleg a kettős adóztatásra vonatkozik a hódoltsági és a királyi területek határán.

Ezt követően mutatja be a Magyar Királyság törvényes uralkodóit II. Lajostól kezdve, akinek halálát követően nyertek teret a lázongások. A szerző szerint, azonban a magyarok már ekkor is összeesküvéseket szöttek a „jó és ártatlan király” ellen, aki nem érdemelte meg ezt. Tehát, volt idő, amikor még egy kitűnő uralkodó alatt is ok nélkül a királyság nyugalma veszélyeztetett. A XVII. századi függetlenségi mozgalmak, mint a Wesselényi- vagy a Thököly-féle összeesküvések pedig úgy hálálták meg a Habsburgok segítségét és védelmét, hogy fellázadtak ellenük. Még az „elején elfojtott szikrának” nevezi a szerző ezeket a felkeléseket,³⁸ amelyek újra feléledtek és a török hadat segítségül hívva, nemcsak a Magyar Királyság, hanem a közeli Örökös Tartományok területére is rászabadítva ezt a csapást, s az így elkerülhetetlen csaták rendkívül nagy költségekkel jártak a Habsburg Birodalom számára.³⁹ A Magyar Királyság és az Örökös Tartományok védelmezése így kimerítette a Birodalom kincstárát. A török elleni harcok kétségtávol hatalmas anyagi károkat okoztak, s

³⁶ „E quando questo Rakoczy così impazzisse, gli istessi Dannati, parimenti presenti Magnati del Regno d'Ungaria (...) perché sempre sono stati fideli ed obidienti alli suoi Ré, li scancella...” I. m. 2.

³⁷ „...anzi per simili via l'istesse Decime alle Chiese dovute per lege Divina, in certi Contorni del Paese loro istessi s'hanno appropriate, gli altri Incoli del Regno piangendo il danno delle loro facoltà.” I. m. 3.

³⁸ „...che la Rebellione sotto il Palatino condan Francesco Vesseleni battuta, questa scintilla smorzata per via d'altri, specialmente per il Genitore di questo Rakoczy maggiormente accesa...” I. m. 4.

³⁹ I. m. 4.

ezt csak súlyosbította az, hogy míg a Birodalomnak a nyugati hadszíntéren a franciákkal kellett megküzdeni, addig keleten is be kellett vetnie az erőit.

A Rákóczi személye ellen felhozott vádjait, valamint a Habsburg Birodalom a békéért és a nyugalomért tett erőfeszítéseit a forrásokban leírtak felhasználásával bizonyítja. Eszerint a Habsburg uralkodók céljai a királyság nyugalmanak biztosítása és megőrzése voltak, valamint annak ékesítése.⁴⁰ Mindegyikőjük a „tökéletes és a gondtalan békére törekedett”, ahogyan ez I. Miksa tetteinek leírásában is olvasható.⁴¹ A Habsburg királyok legitim uralkodását is bebizonyítja, utalva I. Rudolf magyar király megválasztására.⁴² Ezzel pedig kizár minden olyan vádat, amely az osztrák uralkodói ház jogtalanságát támadja a magyar trónon. A felhozott érvek egyre erősebbekké válnak; emlékezteti a magyarokat arra, hogy a török hadak elleni fellépésével II. Mátyást az apostoli Magyar Királyság csillagaként (*Syds Apostolici Hungariae Regni*) címmel illették, utódját, II. Ferdinándot pedig a legszentebb és becsületes császárként (*Imperator Sanctissimus, Probus*) ünnepelték az alattvalók, akikhez kegyes volt.⁴³ Az Oszmán Birodalommal való konfliktus kezelése mellett a szerző kiemeli az osztrák uralkodók igazságosságát, kegyességét és jóságosságát is.⁴⁴ A kétségtelenül rendkívül szubjektív vélemény a röpirat ezen részén teljeseedik ki, s a dicsőítő sorok után biztosítja az olvasót afelől, hogy „ezek nem csak mesék”.⁴⁵ Mindezt pedig a XVI. és a XVII. századból kiemelt fontosabb országgyűléseken hozott törvényekkel támasztja alá.⁴⁶ A röpirat egyik érdekes momentumra pedig ezután olvasható: ugyanis közli a szerző, hogy Rákóczinak a Habsburg uralkodók ellen felhozott vádjai említésre sem méltóak.⁴⁷ Ezzel pedig mindenki tudtára adja, hogy az éppen zajló felkelés okai, tehát a magyar sérelmek annyira sértőek a Habsburg házra nézve, hogy inkább nem is közli azokat. Emellett arra sem törekszik, hogy a felsorolt országgyűlések törvényeiből legalább néhánynak a lényegét ismertesse, hogy az olvasó megértse ezeknek fontosságát.

⁴⁰ I. Ferdinándról ekképp ír: „*Per totam vitam nihil antiquius habuit, quam afflictum hoc Regnum stabilire, ornare, et in tranquillitate conservare etc. cuius aad omnem Posteritatem perennis, et celeberrima transibit memoria.*” I. m. 4.

⁴¹ „*Erat Maximilianus plane Imperotriæ Humanitatis, et Clementiæ, Unumque semper id contendebant, quod securæ, et Optimæ Pacis interesset.*” I. m. 4.

⁴² „*...in Regem Hungariæ omnium voluntate electus.*” I. m. 4.

⁴³ „*...e Clemenza verso i Sudditi ne i monumenti d'Ungaria si celebra, Imperatore Sanctissimus, Probus.*” I. m. 4.

⁴⁴ Például III. Ferdinánd nagylelkűségét, akit a magyarok mindig tiszteltek és dicséretreméltó uralkodó volt, Nagy Sándoréhoz hasonlítja. I. Lipótnál szintén az alattvalókkal szembeni kegyelmességét és nagylelkűségét, valamint a győzelemre/gazdagságra és a köz nyugalma való törekvését emeli ki. I. m. 4-5.

⁴⁵ „*E queste non solo favole...*” I. m. 4.

⁴⁶ „*...come che tutto appresso le Constitutioni del Regno delli Anni 1518, 1528, 1566, 1578, 1608, 1622 ed 1638 espressamente si vede...*” I. m. 4.

⁴⁷ „*...contro le quali l'infame pena del Sboccato calcunniatore Francesco Rakoczy in presenza di honesti assolutamente non meritará il loco.*” I. m. 4.

Azzal, hogy a szerző hozzáférhetett az egyes évek fontosabb történéseit megörökítő forrásokhoz, feltételezhetően udvari körökben mozoghatott.

Állítása szerint a Királyság főméltóságai, mint a nádor, az esztergomi érsek és a főpapok, az országbíró, a horvát és szlavón bán, ugyan nem tiltakoztak a felkelés ellen, de hűen kiálltak királyuk mellett, így elítélve II. Rákóczi Ferenc hűtlenségét.⁴⁸ A szerző jól látta, hogy a felkelésben nemcsak a társadalom alsóbb rétegei illetve a köznép vett részt, de voltak, akik a főnemesség soraiból pártoltak át Rákóczi oldalára, mint Károlyi Sándor, gróf Forgách Simon borsodi főispán és császári tábornok, Telekessy István egri püspök vagy gróf Esterházy Antal.⁴⁹ Következtetése pedig nem meglepő, miszerint „a király iránti hűségüket úgy változtatják, mint mindennapi ruhájukat”.⁵⁰ Rákóczit nem csak a hűtlenséggel és a Királyság romlásba taszításával vádolja, de csalónak is nevezi; mindemellett próbál hatni a vizuális képzeletre is, ahogyan leírja, hogy szemei olyanok voltak, mint a hiúzéi.⁵¹ A nemesség egy része így „vált ennek az istenkáromló összeesküvésnek a martalékává”, és együttesen fosztották ki a Királyságot.⁵²

A röpirat vége szót ejt a franciák áskálódásáról: Rákóczi „hitelezői” pénzbeli segítséggel hozzájárultak, hogy az elégedetlenek egy ütőképesebb hadat toborozzanak, azonban a „gall arany” a Királyság szabadságának védelmezése helyett, még nagyobb nyomorba taszította azt.⁵³ A francia király, XIV. Lajos ezzel a gonosz tettevel megadta az utolsó lökést Rákócziéknak a Habsburgok ellen.⁵⁴ Lerántja a leplet a francia szándékokról, s kételkedik, hogy lenne olyan ember, aki elhiszi, hogy királyuk pusztán csak szimpátiából támogatja a magyar felkelést. Ugyanis a francia érdeklődés alább fog hagyni, és Rákóczi magára marad.⁵⁵ A szerző baljós előrejelzése be is igazolódott. A francia király terve, amint azt a későbbi események is igazolják az örökösödési háború kapcsán, nem vált be; országa már a háború közepétől anyagi nehézségekkel küzdött, s ezt csak fokozta a Rákóczi-szabadságharc támogatására áldozott pénzmennyiség is. Ugyanis míg 1703. november közepe és 1705. május közepe között 30 000 livre, 1708. végéig pedig már 50 000 livre támogatást küldött

⁴⁸ I. m. 4.

⁴⁹ Márki 1907. 304. 328.

⁵⁰ „E la Fede a Dio ed al Ré dovuta, come mutar la veste cotidiana per l'avezzo Scriterio.” Manifesto 5.

⁵¹ „Mà veda quest'Impostore, che mentre sopra i altri si stima d'haver i occhi di Lince...” I. m. 5.

⁵² „...che il Nobile par Fratrum Rakoczy e Bercseny di questa impia conspiracy delle sforzate prede...” I. m. 5.

⁵³ „...che i suo Beni obligati ai Creditori, vogliono abbandonare, a ciò ad ogni uno pubblicamente dimostrano, che sono venuti ad impiantar le Armì, accioche recogliono l'Oro, e non per diffender la Libertà della Patria; ma accioche l'ambiziosa povertà, e splendida loro miseria possino innalzare al Canto d'Oro del Gallo...” i. m. 5.

⁵⁴ „iniqua intenzione” i. m. 6.

⁵⁵ „Mà che prudentement si persuaderà, che il Ré di Francia per amor del Regno d'Ungaria faccia tante spese, e per il Rakoczy, e per i suoi seguacci? (...) ne altro si deve persuadere la Compagnia Rakocziana, che il Francese dove privatamente cessará il suo interesse abbandonerà il Rakoczy, ed il Rakoczy abbandonerà il paese, che l'há ridotto in una pessima separazione.” i. m. 6.

havonta Rákóczinak. 1708 októberétől azonban már nem küldött több pénzt, mivel az ország kincstára szinte kongott az ürességtől.⁵⁶

A szerző szerint ez a francia fizetség elvakította a felkelésbe kényszerített magyarokat. A röpirat utolsó soraiban ítéletet mond a szerző: akik önszántukból vettek részt a felkelésben, azokat halállal büntetné; akiket kényszerítettek, azokat pedig életük végéig üldözni kell.⁵⁷ Végezetül egyfajta intéssel zárul a röpirat, miszerint „a császárok a felkeléseket leverték, mert Isten irányítja a királyságokat és oltalmazza a Királyokat, azokkal szemben, akik lázadást szítanak ellenük”.⁵⁸

Az utolsó sorok egyfajta útmutatásként is szolgálhattak az udvarnak – amellet, hogy a publikum „tájékoztatására” szánták – ahogyan a korábban már említett másik olasz nyelvű írás is. Ez a forrás a felkelés addigi eseményeit örökíti meg és az előbb ismertetett röpirat szerzőjéhez hasonlóan az azt megelőző lázadásokhoz hasonlítja, mert mindegyikben az „állandó állhatatlanság” nyilvánult meg. S így hasonlóképpen a magyar elégedetlenek szemére veti hálátlanságukat a Habsburg-házzal szemben.⁵⁹ A gyöngyösi és a selmeci tárgyalások sikertelenségét a magyar elégedetlenek makacsságával magyarázza, akikről megjegyzi, hogy katolikusok. Ezt a gondolatmenetet tovább folytatva írja a szerző, hogy a protestánsok tulajdonképpen kijátszották a Habsburg-ellenes érzületet a katolikus vallás elpusztítása érdekében.⁶⁰ A szerző megemlíti a szécsényi országgyűlésen megszavazott Konföderációt és ismerteti annak okmányát is, valamint azt, hogy a magyar bárók nagy számmal közreműködtek ebben.⁶¹ A röpiratban leírtakhoz hasonlóan állapítja meg a Rákóczi-szabadságharcban résztvevők társadalmi összetételét. Jászay Magda kiemeli a műből, hogy a szerző a felkelés felelősségével nem csak Rákóczit terheli, hanem a földeket feldúló és kifosztó kurucokat is.⁶² A mű végét egy latin nyelvű, a magyar *Recrudescuntot* utánzó manifesztum zárja, melyet a szerző az olasz nyelven nem tudó magyar közönségnek szánt.⁶³ Ebben röviden összefoglalja a felkelés kirobbanásának okait, amelyet leginkább Rákóczi

⁵⁶ Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk.: Benda Kálmán. Budapest, 1980. 18.

⁵⁷ „...quelli Ungari, che sono ridotti alle perfide parti del Rakoczy, questo acciecato Pensionario della Francia sia perseguitato in fin' alla morte, e (...) Produttore del sue Paese, ed iniquissimo assassino...” Manifesto 6.

⁵⁸ „Imperatori gli avvenimenti delle sedizioni hanno l'interito, perché Dio dispensa i regni, e porta la tutela de i Ré, contro quali nessuno ingiustamente deve rebellare.” i. m. 6.

⁵⁹ Köpeczi 1999. 180.

⁶⁰ I. m. 1999. 182. *L'Idea delle ribellione...* 132.

⁶¹ *L'Idea* 145-160.

⁶² Uo. 129.

⁶³ Köpeczi 1999. 182. *L'idea* 192-208.

uralomvágyával indokol, ezenkívül a Habsburg uralkodók legitimitását támasztja alá Mátyás király és I. Miksa császár szerződése alapján.⁶⁴

A röpirat a kiadvánnyal szemben nem említi az akkori felekezeti viszonyokat, mindössze az Apostoli Királyság ellen elkövetett gaztettként titulálja a felkelést, ahogy azt már fentebb említettem.

Defoe „Heti Szemléje”

Ebben a fejezetben a szakirodalomban már jól ismert, Daniel Defoe által írt és szerkesztett *The Weekly Review of Affairs of France* egyes számainak írásait szándékozom részletesebben bemutatni. Defoe azon túl, hogy tájékoztatja olvasóit a spanyol örökösödési háborúval kapcsolatos eseményekről, írásait megtoldja saját, egyáltalán nem elfogulatlan véleményével. A franciák iránt érzett ellenszenve meghatározza gondolatmenetét, és ebből kifolyólag a Rákóczi-szabadságharchoz való hozzáállását is.

A magyar elégedetleneknek az utolsó lökést a francia támogatás adta, sőt azt feltételezte, hogy maga a francia király tervelte ki azt.⁶⁵ Ugyan a magyar sérelmeket a Habsburg ház kegyetlenségeiből és elnyomásából eredezteti, s főleg a jezsuitákra keni a magyarok szabadságuktól való megfosztását.⁶⁶ A röpirat szerzőjéhez hasonlóan észreveszi, hogy Rákóczi támogatása a francia érdekeket szolgálja, s csak eszköz a Habsburg Birodalom ellen. Defoenak arról is tudomása volt, hogy XIV. Lajos pénzzel látja el II. Rákóczi Ferencet, s állítása szerint buzdítja a felkelésre. Ennek ellenére habozik állást foglalni, ismervé a magyar sérelmeket, véleménye szerint a Habsburg uralkodók zsarnoksága okot adott a magyaroknak, hogy fegyveresen fellépjenek ellenük, mivel semmibe vették privilégiumaikat.⁶⁷ Gondolatmenetét a következőképp folytatja: sérelmeik I. Lipót, mint magyar király ellen adtak okot a felkelésre, arra már nem, hogy mint német-római császár ellen is fellépjenek. Azzal viszont, hogy Franciaország szövetségét keresték és így gyengítették a Birodalom katonai erejét a nyugati hadszíntéren, magát a Nagy Szövetséget is fenyegette a

⁶⁴ *L'Idea* 203.

⁶⁵ *The Weekly Review* 1704. szeptember 2-i szám. 221.

⁶⁶ „I know as well as this needful to know, that the Grievances of the Hungarians are Originally Founded int he Cruelties and Oppressions of the House of Austria, and under them chiefly int he furious Management of the Jesuits, who have all along made a Sacrifice of that Flourishing Kingdom, and been Prodigal both of the Blood and Liberties of its Inhabitants.” I. m. 221-222.

⁶⁷ „...I'll Grant what might otherwise admit Dispute, that the Oppressions and Tyrannies of the House of Austria are a very Justifiable occasion for the Hungarians to take no Arms; and that their Ruined Privileges, and Persecuted Religion...” I. m. 223.

szabadságharc.⁶⁸ A Habsburg uralkodó elleni felkelés ezáltal a Szövetség és a Német-római Birodalom ellen is irányul, ezért Angliának is az ellensége, olvasható magyarázatában.⁶⁹ A Szövetség védőbástyájának nevezi a Német-római Birodalmat, amelytől függ a szövetségesek jövője is az örökösödési háborút illetően, ezért Defoe a magyarok mielőbbi kibékítését javasolja a Habsburg uralkodóval. Ekkorra már a két tengeri hatalom, Anglia és Hollandia felajánlották mindkét félnek közvetítésüket a béketárgyalásokon, viszont még nem kaptak visszajelzést. Defoe az angol és holland követek mediációjáról is említést tesz és egy olyan békét javasol, amely mind a magyarok és mind a bécsi udvar számára kedvező megoldást nyújt. Azonban kizárja annak lehetőségét, hogy segítsen országa a felkelőknek a Habsburgok elleni harcban.⁷⁰

Rákóczi franciabarátságát elődje, Thököly Imre török irányultságához hasonlítja, amely szemében ugyanakkora bűnnek számít. Defoe felismerte, hogy a felkelés nem vallási indíttatású, ugyanakkor hamar ellent mond magának, amikor a protestáns magyarok és a pápista Franciaország viszonyát boncolgatja. Véleménye szerint II. Rákóczi Ferenc és kurucjai, akiket protestánsoknak nevez, azzal, hogy a franciákkal szövetkeznek és más protestáns nemzet eltiprását tervezik, ugyanolyan pápisták a szemében, mint a franciák.⁷¹ Majd felteszi a kérdést, hogy csak azért kellene segíteni a magyar felkelőknek, mert protestánsok?⁷²

Az író lapjának egyik ismertető jegye, hogy a korban zajló felkelésről mindössze ennyit írt, és a szeptember végi számtól a Wesselényi-féle összeesküvéssel és a Thököly-féle felkeléssel foglalkozik. Defoe írása ekképp szolgál a legjobb példával, a már korábban említett analógiára. A XVII. századi magyar függetlenségi törekvések és a török kiűzése nemrég történtek, az előbbi megpecsételte a Habsburg-magyar kapcsolatot a közeljövőre nézve, míg az utóbbi mély nyomott hagyott Európában. Defoe két olyan esemény történéseit tárja az olvasók elé, amelyek még tisztán éltek az emberek emlékezetében, s ezt szorosan összekapcsolta az Oszmán Birodalom elleni háborúkkal. A szeptember 12-i számban a törökök elleni háborúk fontosságát ismerteti, leginkább Európa nagyhatalmainak segítségét kiemelve benne, amelyet a Habsburgoknak nyújtottak akkor. Felelősségre vonja a magyar felkelőket, mivel a legutóbbi török háború kirobbanását ők idézték elő, ezzel pedig Európa

⁶⁸ I. m. 1704. szeptember 5. 226.

⁶⁹ „If the Hungarians fought meerly to ruin the House of Austria, they must be our Enemies, because they Attack our Ally and Confederate, the Emperor;...” I. m. 226.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ „If a Protestant will join with a Papist to destroy me, he is a Papist to me, and equally my Enemy, let his Principles be what they will.” I. m. 1704. szept. 9. 229.

⁷² „...shal we assist them because they are Protestants? God forbid.” Uo.

összes államát veszélybe sodorták, s ez alól nincs mentségük.⁷³ Az egész magyar nemzetre neheztel, amiért képesek voltak a törökkel kollaborálni, hogy kivívják szabadságukat, azonban a következményeire nem gondoltak, nem voltak tekintettel Európára. Ismereteinek forrását meg is jelöli, egy korabeli három kötetből álló és a Török Birodalom történetét feldolgozó mű címével.⁷⁴

Kronológiai sorrendben halad, így a Wesselényi-féle összeesküvéssel indít a következő számában, azonban már itt tévesen adja meg Wesselényi Ferenc nádorságának évszámát, ugyanis 1676-ra datálja, miközben akkorra már lassan tíz éve halott volt.⁷⁵ Ezt az eseményt jelöli meg az ország hanyatlásának indulópontjaként. A következő számokban fejti ki véleményét az összeesküvésről és a törökökhöz való hozzáállásról. A Birodalomtól elszenvedett kegyetlenségekre a császári katonák és a magyarok közti konfliktusokat hozza fel példának, amelyek miatt mélyült el és vált komolyabbá a Királyság és a Habsburgok közötti nézeteltérés.⁷⁶ Defoe elítéli a magyarokat, amiért Európára szabadították a török hadakat, amelyektől még saját Királyságukat sem tudták megvédeni segítség nélkül. Elvakította őket a hatalom és a szabadság reménye.⁷⁷ Ezt folytatta tovább Thököly Imre, akiről megjegyzi, hogy a Porta szolgájává vált azzal, hogy évente adót fizetett a szultánnak.⁷⁸ Magyar sisakját lecserélte a török turbánra.⁷⁹ Ezzel a tetteivel a Birodalom és maga a kereszténység ellen fordult; a kereszténység határára szabadította a pogány törököt. Defoe a két XVII. századi függetlenségi harcot hűtlenségükből eredezteti, amely gyávasággal folytatódott és pusztítással végződött.⁸⁰ II. Rákóczi Ferenc is ezt az utat járja, azzal a különbséggel, hogy a török keze helyett a franciáét választotta. Defoe számára azonban egyik sem jobb a másiknál, hiszen mindketten ellenségei, s így Rákóczi is egy közülük.⁸¹

Defoe felekezeti kérdéseket is boncolgat, mint azt fentebb már olvashattuk, a Wesselényi- és Thököly-féle felkelések kapcsán írja, hogy „egy igaz keresztény protestáns ember soha

⁷³ „I cannot acquit them, I say, of being the original avowed Authors of the last Turkish War. (...) They were the Men had began the War, that invited the Turks to invade the Empire, and joined all their Forces with them in the Action.” I. m. 1704. szept. 16. 238.

⁷⁴ I. m. 1704. szept. 19-i számban tünteti fel. Roger Manley: The history of the Turkish empire continued. In: The Turkish history from the original of that nation... with a continuation to this present year MDCLXXXVII. Szerk.: Paul Rycaut. London, 1687-1700. Vol.2. 277-338. Bővebben: Early English Books <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=eebo;idno=A47555.0001.001> (2012-12-28)

⁷⁵ „The Count Wesselini, who was Palatine of Hungary, in the Year 1676, was openly engaged in the Troubles of that Time;” I. m. 1704. szept. 19. 241.

⁷⁶ I. m. 1704. szept. 23. 245-249.

⁷⁷ „The Glittering Hopes of Power, Principalities, and Freedom, as they called it, from the Yoke and Tyranny of the Germans, blinded the Eyes of the Hungarians...” I. m. 1704. szept. 30. 254.

⁷⁸ „...to make Hungaria Tributary to the Turks, to become his Servants, and to pay to his Ottoman Highness a Tribite of 80000 Crowns per Ann.” I. m. 1704. október 3. 257.

⁷⁹ „...he took his Hungarian Bonnet from his Head, and put him on a Turban...” Uo. 258.

⁸⁰ „...begun in Treachery, carried on with Cowardise, and ended Destruction.” I. m. 1704. okt. 17. 274.

⁸¹ „...we must call them Our Enemies...” I. m. 1704. szept. 5. 225.

nem pusztíthat el keresztény tartományokat”.⁸² Számára ez a fajta viselkedés érthetetlen, ezért a Habsburg uralkodót a felkelés minél hamarabbi leverésére, a magyar elégedetleneket pedig a királyuk által hozott feltételek elfogadására ösztönzi.

Az író véleményét mindvégig kinyilvánítja, s egyes esetekben nem is restelli kemény és elítélő stílusát. Ezt a nézőpontot, amely még saját szubjektivitását sem leplezi, tárta a korabeli olvasók elé, így kétségtelenül befolyással bírt véleményükre. A XVIII. század eleji Anglia közvéleménye korlátozott volt, keveseknek adatott meg például kávéházakba járni, ahol az aktuális gazdasági, politikai híreken túl szaftos pletykákat is hallhatott az ember. Defoe lapján kívül természetesen számos más lap foglalkozott a magyar felkeléssel, sőt a *The Daily Courant* az 1706. évi sikertelen nagyszombati tárgyalásokon túl, George Stepney angol mediátor beszédét is közölte, amelyet I. József német-római császár előtt mondott el.⁸³ Az angol olvasók a napilapok számából kiindulva tökéletesen el voltak látva információkkal, azonban az elkerülhetetlen volt, hogy az adott író álláspontját ne lehessen kiolvasni a sorok közül, ahogy erre példaként szolgál Defoe lapja is.

A múlt emlékezetben tartása

A két forrás első látszatra nagyon hasonlít egymáshoz, hiszen mindkettő elítéli a felkelést. Érveik mégis sokban különböznek egymástól. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy eltérő közegben keletkeztek, amely befolyással bírt a szerzők megállapításaira. Azt persze nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy terjedelmükben eltérnek, így csak a legfőbb toposzokat érdemes vizsgálni.

Az olasz nyelvű röpirat esetében az ismeretlen keletkezési helyből adódnak nehézségek, de feltehetően a bécsi udvarból származó szerző műve és valószínűleg 1705 körül keletkezhetett, ahogyan ezeket már korábban írtam. Ezzel szemben az angol újságról minden ilyesfajta információ ismeretes. Sőt Defoe közli is, honnan értesül a hírekről, és az általa felhasznált az Oszmán Birodalom történetét feldolgozó, korabeli művet is megemlíti.

A török elleni háborúk pozitív kimenetelét és a Thököly-féle mozgalmat a császári propaganda sikeresen fenntartotta – G. Etényi Nóra szóhasználatával élve – a „hosszú távú emlékezésben”.⁸⁴ Az 1680-as évektől jelennek meg olyan röpiratok, amelyek a török és francia támadás veszélyére és annak különféle megoldásaira hívják fel a figyelmet. G. Etényi

⁸² „A true Christian Protestant People, could never Ravage Christian Provencies...” I. m. 1704. okt. 21. 277.

⁸³ Köpeczi Béla: Az angol hirsajtó a Rákóczi-szabadságharcról. Magyar Könyvszemle 112 (1996) 2. 167-168.

⁸⁴ Etényi 2009. 215-255.

Nóra egy 1681-ből származó röpiratot mutat be példaként, amely a Német-római Birodalom fejedelmeit látja el instrukcióval a legközelebbi birodalmi gyűlésen való tanácskozás témájáról.⁸⁵ Az ekkori sajtótermékekről azt állapította meg a szerző, hogy tartalmukban mindinkább államelméleti érvekre hivatkoznak. Ez leginkább az olasz nyelvű Manifesztumra igaz, a latin nyelvű részeket figyelembe véve. Persze Defoe hetilapjában is találhatunk erre példát, amikor a magyar rendek és a protestánsok sérelmeit tárgyalja.⁸⁶ Míg az előbbi kimondottan a királyi udvar szemszögéből közelíti meg az eseményeket, addig az utóbbinál egy szélesebb körű tájékoztatás lehetősége figyelhető meg. A fentebb említett emlékezetben-tartás motívuma mindkét esetben releváns, hiszen mind a korábbi Habsburg-ellenes mozgalmakat, és mind a török kiűzésének fontosságát előtérbe állítják.

Az ismeretlen szerző a Habsburg uralkodók törvényességének és jóságosságának igazolásával próbál az olvasókra hatni. A korábbi században zajló felkelések kitervelői, például Wesselényi Ferenc, Thököly Imre, Báthory István és Bocskai István nevét csak említésképp hozza fel, de pusztán már az említésükkel emlékezteti az olvasót a múltra. Bár nem részletez egyet sem közülük olyan kimerítően, mint ahogy azt Defoe teszi, de megemlíti Thököly „gaztettét”, a törökkel való szövetekezést, amellyel nemcsak a Királyságot keverte veszélybe, de az Örökös Tartományok létét is. Arról már nem is beszélve, hogy ez mekkora költségekkel járt a Habsburg Birodalomnak. II. Rákóczi Ferenc származásából következtet arra, hogy nem meglepő, ha az elődei által már kitaposott utat folytatja. A szerző a török kiűzésének kártyáját kijátszva és a Habsburg uralkodók legitimitását hangsúlyozva, valamint jó szándékukat bizonyítva hat az olvasóra. Ezeket az érveket használja mindvégig a röpiratban, míg a magyar sérelmeket, mint rosszindulatú rágalmozgásokat meg sem említi.⁸⁷

Defoe hetilapjában nagyobb hangsúlyt fektetett a XVII. századi eseményekre, ami még jobban bizonyítja a kor e jellegzetességét, a múltra való reflektálást. A múltban történt események egyik legmeghatározóbb konfliktusa, a török elleni háborúk és Thököly alatt annak újabb veszélye, mindvégig ébren tartották az európai propagandát. A kontinens nagyhatalmai mindaddig nem nyugodhattak meg, amíg a török jelen volt Európában, mivel a franciák és a Habsburgok között egyre feszültebbé vált a helyzet. Ezt a helyzetet csak még jobban súlyosbította Thököly 1682. évi megállapodása a törökkel. Ezek az események jól szemléltetik a Habsburg uralkodó és a Német-római Birodalom helyzetét: a franciákkal egyre haragosabbá váló kapcsolat és a töröktől való félelem mellett megjelent a magyarországi

⁸⁵ A röpirat címe: Teutscher Friendens Rath. Etényi 2009. 101.

⁸⁶ *The Weekly Review* 1704. szept. 12. 233-237.

⁸⁷ Az alattvalók „akik Zsarnokságot, álnokságot, borzalmasságot és hamisságot feltételeznek a Habsburg házzal szemben”. Manifesto. 2.

tényező is. A török elleni háború így vált „európai közüggé”, amelynek szerves része volt a Thököly irányította összeesküvés is. Ezért nem is meglepő, hogy a korabeli külföldi sajtó a törökökkel köttetendő béke szorgalmazásától volt hangos.

Buda visszafoglalását és így a török kiűzését a röpiratokban és hírlapokban a Habsburg uralkodó legnagyobb presztízs értékű tetteként tartották számon, és ez még a XVIII. században is tovább élt. A Manifesztum és az angol hetilap tartalmából visszatükröződik ez az előző századi felfogás, de még inkább a hadieseményekről és a pusztításokról szóló írások hatása a szerzők emlékezetében.

Ahogy közeledett a századforduló, úgy erősödött fel jobban a francia-ellenes propaganda. A császári lapok fókuszpontjává vált a francia-török kollaboráció lehetősége. A hatalmi viszonyok gyors változása maga után vonta azoknak a havonta megjelenő írásoknak az igényét, amelyek áttekintették, hogy mely hírek bizonyulnak érdemi információnak.⁸⁸ A császári propaganda gépezetének így egyre fontosabbá vált, hogy minél inkább reprezentálja a Habsburg uralkodó politikai jelentőségét. A Thököly-féle mozgolódás támadásában pedig erre mindinkább igény volt. Ennek köszönhetően a magyar elégedetlenek mind rebellisként jelentek meg a külföldi sajtótermékekben, ezzel viszont az olvasók tudára adták, hogy egy politikai válságról van szó, ami hatással van a császár katonai erejére. A német nyelvű sajtóban értelemszerűen a legrosszabb színben tüntették fel a kuruc vezért. G. Etényi Nóra ezen kívül bemutatja azt is, hogyan hatott a magyar esemény Anglia belpolitikájára, ahol is egy saját konfliktust generált Thököly személye. Köpeczi Bélánál is olvashatjuk a whigekre alkalmazott *teckelite* jelzőt, amelynek segítségével a saját uralkodó elleni lázadás párhuzamára hívták fel a figyelmet.⁸⁹ Ahogyan gyengült a felkelés ereje, úgy halványult egyre jobban szereplése a nemzetközi nyilvánosságban, bár Angliában ezután is figyelemmel kísérték a magyar protestánsok ügyét. Már egy 1684-ben íródott angol röpiratban megfogalmazódott az a probléma, hogy a katolikus egyház keményebb hatalmat gyakorol a protestánsok felett, mint a törökök.⁹⁰ Erre Defoe is felhívja a figyelmet: a katolikusok azért utasítják el őket, mert úgy vélik, hogy egyházuk ellenségei, a törökök pedig azért, mert elvetik Krisztust. Az utóbbiak szerint a protestánsoknak nincs kapcsolatuk Istennel, nem hisznek benne, míg a katolikusok a protestánsok Istennel való kapcsolatát támadják.⁹¹

⁸⁸ Etényi 2009. 121.

⁸⁹ Köpeczi Béla: „Magyarország a kereszténység ellensége”. *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*. Budapest, 1976. 103-203.

⁹⁰ A Köpeczi által hozott példa angol címe: *The Third Dialogue between the Pope and a Phanatic concerning affairs in England*. Uo.

⁹¹ *The Weekly Review* 1704. szept. 16. 237-241.

G. Etényi Nórának a XVII. századi propaganda példáin keresztül levont következtetései a Rákóczi felkelésével foglalkozó Manifesztumra és Defoe írására is igazak. A Thököly-toposz ugyan elhalványult, de a Rákóczi-szabadságharccal ismét felélénkült a külföldi propagandában. A spanyol örökösödési háború kitörésével a francia orientáció a törökhöz hasonló indulatokat váltott ki egyaránt a külföldi és a császári propagandából is. Egyre sürgetőbbé vált a magyarok és a Habsburg uralkodó kibékítése, amely szintén sarkalatos témájává vált a korabeli sajtónak. Míg Defoe a hatalmi egyensúly megteremtésének jegyében sürgette a két fél kibékítését, addig a Manifesztum szerzője a magyarokat szólította fel a királyukkal való megbékülésre. Meg kell jegyezni az angol szerzőről azt is, hogy bár támogatta országának erőfeszítését a mediációt illetően, még is többször elbizonytalanodott annak ésszerűségében.⁹²

Defoe bár támadja a katolikus egyházat, de ez nem ad okot neki arra, hogy kiálljon a protestáns többségű felkelés mellett. A múlt eseményei itt érezhetőek a leginkább, mivel Thököly törökbarát politikájával olyan bűnt követett el a keresztény Európa ellen, amely alól nincs mentsége követőinek sem. Ez az árulás még egy olyan távol élő laikus számára is sokként hatott, mint Defoe. Megrémült Európa összes nagyhatalma Bécs ostromakor, s ezt az író véleménye tükrözi a legtisztábban. A XVII. század végi harcokról szóló gondolatát a következő mondattal zárja: „Isten szándékából háborúzni és fellázadni, gyalázatos megtévesztés!”.⁹³ A Manifesztum ugyan nem foglalkozik mélyrehatóbban Thökölyvel, viszont annál inkább ragadja meg a török kiűzésének motívumát és használja fel a felkeléssel szemben.

A két forrás közötti különbséget pontosan ez az eltérés adja, ugyanis míg Defoenál érezhető az a szándék, hogy minden igaz tényt felderítsen a felkelés kitörésével kapcsolatban, addig a röpirat szerzője csak a császári oldalt képviseli. Műfajukat tekintve viszont ez nem meglepő: a hat lapnyi terjedelmű röpiratnak célja ez esetben a felkelésben résztvevők negatív színben való feltüntetése volt, s mindezt röviden és tömören kellett az emberek tudtára adni, ahogyan az már Thökölyvel szemben is tapasztalható volt. Ezzel szemben a Defoe által írt és szerkesztett lap heti kétszer is megjelent - ez alátámasztja az információk gyors áramlásának tényét –, így megengedhette magának, hogy egyes dolgokat bővebben kifejtсен. Azonban a hírek tömkelegének is megvolt a maguk hátránya, a pletykák gyors terjedése, ahogyan erre Defoe is felhívja olvasói figyelmét.

⁹² I. m. 1704. szept. 5. 226.

⁹³ „...make War and Rebellion the Cause of God; Abominable Fraud!” Uo. 266.

Mindkét szerző kiemeli a franciabarát politikát és felfedik XIV. Lajos igazi szándékát: a magyar felkelés kihasználása a császári hadak lekötése érdekében. Miközben mindegyik hatalom átlátott a francia szándékokon, addig Rákóczi mindennél jobban számított és hitt segítségükben, s ezt mi sem támasztja alá jobban, mint bujdosó éveiből ott töltött öt éve.

A Manifesztum és Defoe hetilapja ugyanazt a szerepet töltötte be, mint a G. Etényi Nóra és Köpeczi Béla idézett műveiben olvasható angol, német és holland nyelvű röpiratok illetve pamfletek: az európai közvélemény figyelmét kellett felhívniuk a korukban végbemenő hatalmi viszonyok változásaira és azoknak mihamarabbi orvoslására közös ügyük érdekében.

Felhasznált források:

Daniel Defoe: *The Weekly Review of the Affairs of France*. 1704. február 19-1705. február 24. *L'idea delle ribellione nel Regno di Ungheria sotto Francesco Ragozzi. Cominciata dell'anno 1700.*

Manifesto Esortatorio alli Ungari Insitgati alla Rebellione da Francesco Rakoczy l'anno 1704.

Felhasznált irodalom:

Szerk.: Benda Kálmán: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, 1980.

Bene Sándor: *Theatrum Politicum*. Debrecen 1999.

Carlo Malagola: *Franz II. Rákóczy und der ungarische Aufstand. Nach den Urkunden des venezianischen Archivs*. In: *Deutsche Revue*. Szerk.: Richard Fischer. Leipzig, 1907/23.

Csontos István: *A velencei Szent Márkról nevezett könyvtár magyar vonatkozású nyomtatványai*. In: *Magyar Könyvszemle* 16. évf. 1-2. 1891. 151-158.

G. Etényi Nóra: *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*. Budapest, 2003.

G. Etényi Nóra: *Pamflet és politika : a hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában*. Budapest, 2009.

Szerk.: G. Etényi Nóra, Horn Ildikó: *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai*. 2010.

Szerk.: Jankovics József, Nyerges Judit: *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai I*. Budapest, 2004.

Jászay Magda: *A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV-XVIII. századi Magyarországról*. Budapest, 1996.

Jászay Magda: *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*. Bp., 1982.

Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. Budapest. 1970.

Köpeczi Béla: *Az angol hírsajtó a Rákóczi-szabadságharcról*. *Magyar Könyvszemle* 112 (1996) 2. 162-174.

Köpeczi Béla: *Függetlenség és haladás. Politikai gondolkodás a régi magyar függetlenségi harcok századaiban*. Budapest, 1977.

Köpeczi Béla: „Magyarország keresztény ellensége”. *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*. Budapest, 1976.

Köpeczi Béla: *Olasz írók Magyarországról a XVIII. század elején*. Magyar Könyvszemle 115. évf. 1999/2. 173-185.

Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest. 1907. I. Köt.

Szerk.: Peter Kónya: *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703-1711 (v novsom priblíženi). Rákóczi-szabadságharc 1703-1711 (újabb megközelítésben)*. Presov, 2005.

Szerk.: Petercsák Tivadar, Berecz Mátyás. *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Eger, 1997.

Szerk.: Z. Karvalics László, Kiss Károly: *Információáramlás a kora újkorban*. Bp., 2004.